

Юлія Грибкова

ТВОРЧИСТЬ ІВАНА КОТЛЯРЕВСЬКОГО В КОНТЕКСТІ РОМАНТИЧНОЇ ІРОНІЇ

Специфіка українського романтизму як філософії й світогляду тільки в останні роки почала привертати увагу дослідників, тому звернення до неї є вельми актуальним. Феномен романтичної іронії, опрацьований теоретиками єнської школи, в українській філософії взагалі є маловідомим – відсутнє систематизоване його осмислення. Аналіз творчості представника українського романтизму Івана Котляревського вже ставав предметом наукових досліджень, але ще ніколи не проводився в контексті романтичної іронії. Дана стаття має на меті розкрити прояви і прийоми романтичної іронії у творчості видатного українського романтика Івана Котляревського, а саме в його творах “Енеїда”, “Пісня князю Куракіну”, “Москаль-чарівник”.

Бурлеск, травестія, сатира та пародія відіграли велику роль не лише в утвердженні нового світорозуміння, а й у формуванні нової української літератури як виразника й носія суспільної свідомості. Головний здобуток бурлескно-травестійної та пародійної традиції полягає у відкритті для широкого загалу світу простого люду, його повсякденного життя, нужди, голоду, тяжкої праці, жорстокого визиску. Нижчі верстви тогочасного суспільства заговорили про свої проблеми живою розмовною мовою – перед громадськістю відкрився інший світ – світ “нелакований”, неприкрашений, реалістичний – з усіма своїми виразками, болями, негараздами. Водночас бурлескно-травестійна манера зображення життя, як і пародія, якнайповніше відповідала українському національному характеру, його природному гумору. Органічний зв’язок українського бурлеску з фольклором, з його побутовими казками, народними анекдотами, в яких дошкульно висміюються пани, попи, купці, чиновники, навіть багаті чи інші представники того ж народу з притаманними їм недоліками, – все це було знайоме й близьке широким колам громадянства, надавало бурлескним та пародійним творам життєвої сили. Традиція бурлескно-травестійної та пародійної творчості багато й своєрідно позначилася на романтичній іронії.

Романтична іронія як літературний прийом в європейській

культури пов'язана з прагненням подолати канони, нормування та впорядкованість класицизму. Сатира, бурлеск, травестія стали засобами висміювання правил класицизму, особливо його канонічності, що сковувала творчу уяву митця. Сміх завжди був перевіреном і надійним методом боротьби з усім, що заважало поступу. Звільняючись від однотипних модифікацій, романтичне мистецтво тяжіло насамперед до їх пародіювання. Творча фантазія, багатий духовний світ людини, що не мирилася з канонами й догмами, виплескувалися жартівливими віршами, гумористичними оповіданнями, байками, сатирою, вертепом, які відображали вільнодумство людини-романтика, неприйняття нею впорядкованого й унормованого світу.

З давньоукраїнською бурлескною традицією генетично пов'язана поема Івана Котляревського “Енеїда”. Пародіюючи античний епос римського поета Вергілія, що мав засвідчити прадавнє коріння славного народу – римлян, ствердити їх спорідненість з троянцями і греками, автор пише властиво українську історію. У часи, коли російський царизм остаточно знищив автономію України, зруйнував острівець свободи – Запорізьку Січ, така іронічно-комедійна форма, до якої вдався Іван Котляревський, була чи не найкращим способом привернути увагу до України, її особливого народу зі співучою душею, сповненою тонкого гумору. Автор “Енеїди” підхопив і творчо розвинув ту “гумористичну жилку українського народу, схильну до пародіювання”, про яку згодом писав академік Михайло Возняк. Вона виступає в поемі Котляревського як характерна риса українського менталітету – прикрашати своє горе жартами, здатність сміятися над, здавалося б, найсерйознішими речами. Особливо такими рисами виділялося козацтво, тому не випадковим видається той факт, що свого головного героя Іван Котляревський вивів козаком, а його супутників-троянців зобразив як козацьку ватагу. Цим людям притаманні усі характеристики козаків – не розпочають в горі, проявляють чудеса винахідливості, спритності, мужності, а де треба – й хитрощів, неначе змагаючись із самим ватажком. “Енеїда” є типовою українською поемою, адже під іменами троянців, латинців чи карфагенян читач бачить своїх земляків-сучасників, їх звичаї, стосунки, повсякденні турботи й характери. Читач сміється, впізнаючи своїх сусідів чи друзів і

знайомих у хабарникові-Нептуні, начальників – у тупому держиморді Зевсові, хитрих українських жіночок у Венері чи Юноні. Усі виведені в поемі олімпійські боги сваряться, інтригують, навіть б'ються між собою, займаються перелюбством, хлищуть горілку, наче звичайні люди. Так, звертаючись до Зевса – головного Олімпійського бога і батька всіх богів, Еней дозволяє собі нечуване зухвальство:

“Гей ти, проклятий стариганю!
На землю з неба не зиркнеш,
Не чуєш, як тебе я ганю...
На очах більма поробились,
Коли б довіку посліпились,
Що не поможеш ти мені” [1, с. 52].

Дістається від розлюченого в розпачі Енея й іншим богам – “старому шкарбуну” Нептуну, який “базаринку любить брати”, а допомагати людям не поспішає; “поганцеві” Плутону, який “пекельний, гаспидський коханець” “засів із Прозерпіною”, братається з дияволами, а людськими бідами “не погорює ні на час”. Не забув Еней й свою “матінку рідненьку” Венеру, про яку відзивається також досить зневажливо:

“І ненечка моя рідненька
У чорта десь тепер гуля;
А може, спить уже п'янька
Або з хлоп'ятами ганя” [1, с. 52].

Син дорікає, що матінка поспішає лише тоді, “коли сама з ким не ночує, то для когось уже свашкує”, “фурцює добре, нависна, підтикавши поли”. Ці обурливі слова вириваються в Енея замість молитви до богів у критичний для нього момент – горять кораблі. Та він поводить ся з олімпійцями вельми виключно, зневажаючи їх через людські слабкості. Це відчувається у всіх сценах, де змальовані боги: Зевес “од горілки весь обдувся”, Бахус п'яний, Нептун “сивухи чарочку налив”, Венера “як навіжена прискакала”, Ірися “набігла з неба, як би хорт”, Янус “вибіг як харциз”, а Юнона – “сука”, “хитра як біс”, “скажена” та ін. Такий прийом травестійної поеми в душі романтичної іронії давав можливість поетові викривати наявне суспільне зло, показати сучасникам їх вади, примусити замислитись над ними, прагнути їх позбутися. У своїй дошкульній іронії поет розвінчує владний Олімп, нищівним сміхом стягує з високих п'єдесталів нікчемних і підлих небесних та земних інтриганів, підступних і жорстоких у своїй зажерливості,

яким немає діла до підлеглих їм простих людей, напрочуд мужніх, чесних, товариських, одержимих прагненням до свободи.

Завдання твору Івана Котляревського не обмежувалося в жодному разі тільки розважальними функціями – тут є приховане тло, поет виступає палким поборником “мужичої правди”, втілення якої бачить у здоровому народному житті, просякнутому дотепним гумором. Насамперед у поемі звучить щире захоплення своїм народом, його славною історією, його багатою мовою і дотепним словом. Крім того, що всі троянці мужні, хоробрі, відчайдушні, наділені різними богатирськими рисами, поет знаходить добре слово навіть для “непевного пройдисвіта”, “невтеси”:

“Він так здався і нікчемний,
Та був розумний, як письменний,
Слова так сипав, як горох” [1, с. 54].

Такий своєрідний прийом автора поеми. Там, де йде мова про владоможців, богів, багачів, поет вдається до гніву, сатири, викриття, глузування й бичування. Усе піднесене стає ницим, нікчемним, перетворюється у потворне, в зло, викликає гнів і осуд. Коли ж говориться про звичайних людей, то тут відчувається патетика, відверте замилювання їх вчинками, характерами, співчуття й захоплення. Повне перелицювання героїв Вергілія, а разом з ними і змісту давньоримської поеми – залишилися лише імена, і то здебільшого переосмислені “по-нашому”, вказує на подвійне тло поеми, як було прийнято в романтизмі, особливо в творах представників єнської школи. Перелицювання героїв Вергілія, майстерно здійснене українським поетом, виразно підкреслювало його іронію. Тяжіння до виняткового й титанічного, дивного й фантастичного, прагнення героїзувати дійсність було в романтизмі закономірним виразом протесту проти обмеженості, заскорузлості, консерватизму й міщанської вузькості. В українському контексті це ще був протест проти закріпачення України, проти нівелювання українського народу з його багатим фольклором, його барвистою мовою, звичаями, своїм особливим світобаченням, і світовідчуттям. Через іронічну канву в поемі “Енеїда” проглядається мрія про звільнену, розковану людину, що володіє природою і світом, про прекрасне майбутнє без тиранії й рабства, що втілилася в образи козаків-героїв, напівбогів, фантастичних і легендарних титанів. Так Іван Котляревський по-

романтичному захоплено поетизує кращі риси українського народу, який відстоює своє право на свободу, його духовну велич, патріотизм, волелюбність:

“Любов к отчизні де героїть,
Там сила вража не устоїть,
Там грудь сильніша од гармат...” [1, с. 196].

Героїка поеми Івана Котляревського задана самою темою, адже він “переложив на малоросійський язык” героїчний твір Вергілія. У “Енеїді” Вергілія утверджувалося шляхетне походження римлян від мужніх лицарів-троянців, освячувався їх повелитель з абсолютною владою над підданими, доводилось божественне походження римських імператорів – нащадків Енея. Вивернувши навиворіт канонічний текст, український поет поновому висвітлив стосунки людей і богів. Якщо у Вергілієвій “Енеїді” доля людини цілком залежить від присуду Олімпійських владомощців, навіть герої й правителі зазнають втручання всемогутніх богів, то у “Енеїді” І. Котляревського – навпаки. Людина вже не пасивна, безвольна іграшка в руках богів, вона – вольова, сильна й активна, пробує змагатися з самими богами. Тим більше, людина розгадує пастки владомощців, вступає з ними в суперечку, долає страх. Олімпійські повелителі людських доль виглядають у поемі І. Котляревського нікчемними, ницими, лицемірами, вони інтригани, їм притаманні усі людські вади. Це справжній світ навиворіт, прихований під маскою благочестя.

В “Енеїді” І. Котляревського не важко помітити два світи, цілком різні – один видимий, реально описаний, а другий – під ним прихований, символічний. Валерій Шевчук вважає, що це мотив бароко [2]. Іронія в тому, що саме прихований, символічний світ виявляється справжнім і реальним. Так, у поемі Вергілія Олімпійські боги величаві й могутні, у І. Котляревського Зевс – звичайний пихатий управитель, Еол – заможний господар, що живе у хаті з лавами й килимами, а підвладні йому вітри – ледача й п’яна челядь, наймити, якими не легко управляти. Даючи широкий простір своїй творчій уяві, І. Котляревський майже повсюдно цілком відступає від образів й ситуацій Вергілієвої поеми, він не перекладає поему римського автора, а творить свою власну. Його “Енеїда” – це українська історія, поет знайшов спосіб сказати про волелюбний український народ тоді, коли на нього навалилася

царська імперія, кріпацтво, коли було знищене козацтво як символ волі. Саме у ті часи з'явилися і анонімна “Історія русів”, і численні “Історії Малоросії” та окремих міст, зокрема Києва.

Поява такого твору як “Енеїда” Івана Котляревського пов'язана з утвердженням в українському суспільстві нової концепції людської особистості. Ця концепція пов'язана з вірою в панування духовного начала у всесвіті, подібного до неоплатонічного Єдиного, яке сотворило світ еманациєю своєї енергії. Людина – часточка цього світу, отже має в собі цю божественну енергію-силу і життя її – це прояв цієї енергії. Енергія, дух прагне злитися з Єдиним-універсумом, а це можливе через всебічний розвиток духовного ества людини. Природа, любов, уява – це шляхи пізнання й розкриття людини, наділеної творчими потенціями. Утвердження людини-особистості з можливостями її духовного вдосконалення мало призвести, вважали романтики, до утвердження в майбутньому високих суспільних та громадянських ідеалів. З осмисленням романтиками людської особистості як духовної сутності й часточки божественної енергії Єдиного пов'язана можливість романтичного героя піднятися над дійсністю, яка стає для нього об'єктом іронії. І сам він для себе стає об'єктом іронії. Самопародіювання й самоіронія була своєрідним викликом романтиків суспільству, реальності “гармонійних примітивів” (Ф. Шлегель), які розгублюються й не знають, як ставитися до цього постійного самопародіювання, коли поперемінно треба то вірити, то не вірити, доки в них не почнеться запаморочення: жарт сприймати всерйоз, а серйозне сприймати як жарт.

Для І. Котляревського, як і для німецьких романтиків, іронія була, по суті, єдиним засобом у ті часи показати всю ницість і мерзенність дійсності. Автор “Енеїди” змалював у своїй поемі розлогу панораму життя різних верств українського суспільства другої половини XVIII ст. В образах троянців, латинців, сіцилійців читачі й критики побачили своїх сучасників з їх побутом, звичаями, мовою, вдачею, проявами національного менталітету, а також суспільні відносини свого часу. Еней та його ватага не могли бути сприйняті інакше, як запорожці, яким після зруйнування Січі 1775 р. довелося довго блукати, поки знайшли осідок на Кубані. Сучасники поета впізнали їх за волелюбністю, відданістю батьківщині, хоробрістю, відчайдушністю, молодецькими

гулянками тощо. Подвійний світ, притаманний романтичній іронії, проявляється в “Енеїді” через поєднання жартівливого з героїчним тоном. Блукання й поневіряння Енея з ватагою троянців, навіть подорож у пекло сприймається як жарт, троянці змальовані як “бурлаки”, “ланці”, “голодрабці”, п’яниці, які за чаркою забувають про все. Та “прочумавшись” від п’яного чаду вони стають справжніми героями, коли мова йде про святу справу – захист ідеалів. Саме тоді у п’яниць та гульвіс з’являється поняття честі, яке найдорожче, вище особистих інтересів і навіть життя. Це поняття Котляревський зображає як найціннішу рису героїчної особистості. Тут можна вбачати його мужній натяк на те, що честь України повинен відстоювати й боронити кожен громадянин. В умовах, коли писалися останні (V і VI) частини “Енеїди”, свобода, “общее добро”, честь батьківщини були особливо актуальними. В умовах, коли романтичне захоплення минулим свого краю охопило всіх прогресивних діячів європейської культури, звернення І. Котляревського до давнього українського козацтва, героїчного минулого краю було закономірним й актуальним, мало патріотичне звучання.

Іронію поеми “Енеїда” підкреслює її виразний сатиричний характер. У ледь замаскованому іменами античних богів та героїв сатиричному плані поет змалював у творі українських панів і чиновників. Олімпійські боги в поемі “на сутяжників схожі і раді мордувати людей”. Котляревський показав їх життя в таких характерних для тогочасного бюрократичного світу проявах, як хабарництво, здирство, відверте знущання над людьми, корупція, інтриги, постійні бенкети тощо. Відносини між “богами” і людьми побудовані виключно на хабарах, свавіллі, інтригах. Олімп, де сидять вершители людських дол, нагадує скоріше бюрократичну канцелярію, яку очолює самодур і гіркий п’янчуга Зевес, а Юнона й Венера плетуть за його спиною безкінечні інтриги, гризуться між собою наче звичайнісінькі перекупки. Весь Олімп – зборище свавільних сатрапів і здирників, які жертвують честю й совістю за хабар. Це тотальне хабарництво передають слова Сивілли-віщунки:

“Ти знаєш – дурень не бере:
У нас хоть трохи хто тямущий,
Уміє жить по правді сушій,
То той, хоть з батька, то здере” [1, с. 72].

Іронією пронизані сцени взаємовідносин між людьми та

богами, де за описом міфологічних уявлень пародійовані тогочасні суспільні стосунки. Життя українського помісного панства свого часу майстерно зіронізоване у картинах життя Дідони, Латина, Евандра, Ацеста та їх оточення. Головний зміст такого життя – постійні бенкети, обжерливість, непробудне пияцтво, сварки, інтриги, неробство. Панів і підпанків зі свого оточення читач впізнавав у “працьовитій пані” Дідоні, “старому скупинді” Латиніві, який “дрижав, як Каїн, за алтин”, гульвісі Турні, що постійно “топив печаль у питейнім морі”, паничі Авентії – “добродії песиків і сучок”.

Іронічне викриття панства з його зловживаннями й розпустою в приватному житті підсилюється громадянським пафосом в останніх частинах поеми. Тут поет підіймається до осуду згубної політики правителів, які ризикують долею вітчизни й простих людей заради власної наживи. Скупий Латин своїм куцим розумом збагнув, що вельможі прагнуть війни насамперед заради власної користі:

“Хто буде з вас провіантмейстер,
А хто буде кригсцальмейстер,
Кому казну повірю я?
Не дуже хочете ви битись,
А тільки хочете нажитись...” [1, с. 146].

Подібну їдку іронію не можна не відчуту і в картинах, де поет перекидає місток від античної давнини до сучасності, згадуючи досить прозоро й недвозначно часи Катерини II, яку автори славословних од, поем, комедій, опер і статей величали богинею справедливості, а її правління вихваляли як “вік Астреї”. Котляревський бачить у період її царювання розгул казнокрадів, злочинців та здирників, яких іронічно називає “славним народом”:

“Були златії дні Астреї
І славний був тоді народ:
Міняйлів брали в казначеї,
А фіглярі писали щот.
К роздачі порції – обтекар;
Картьожник – хлібний добрий пекар,
Гевальдигером* був шинкар,
Вожатими – сліпі, каліки,
Ораторами – недоріки,
Шпигоном – з церкви паламар” [1, с. 156].

З дошкульною іронією описує поет картини мук грішників у пеклі, за якими чітко проглядаються взаємовідносини

у тогочасному суспільстві. Поет з висоти своєї романтичної уяви поділив цей світ на грішників і праведників, знайшовши для них відповідне місце. У пеклі, крім гнобителів-панів, зустрічаємо хабарників-суддів, здирників-панів, обманщиків-купців, крамарів, чаклунів-відьом тощо. Серед грішників, які очікують свого вироку, знаходимо багачів, сутяг, скупих, суддів неправедних, лікарів-убивць, усі вони не приховують своїх злочинів, навіть ними хизуються. Зате до раю потрапили не “чиновні”, не пани, не духівництво, а старці, вдови, які “жили голодні під тинами”, сироти, а справедливих панів мало – “тут тільки трохи цього дива”. Поділ світу на праведників та грішників в уяві Котляревського звучить іронічно, адже ці пекло та рай мали би бути часів Енея, однак маємо картини цілком сучасні, з відповідними соціальними типами. Сатиричне зображення дійсності притаманне бурлескним творам, проте “Енеїда” своєю іронією перевищує бурлескні прийоми. Поет відгукується на пекучі проблеми свого часу, наголошує на тих негативних явищах, які не досить висміювати, як у бурлеску, а слід нещадно викривати й осуджувати.

Переконують у цьому описані в поемі представники духівництва. Саме вони у пеклі становлять чи не найпомітнішу групу, і караються за розповсюджені серед тогочасних служителів культу злочини, як-то: гонитва за гривнями, увага до попаді, а також за пошуки іншої церкви – “да знали церков щоб одну”, “ксьондзи до баб щоб не іржали” [1, с. 88].

Поряд із душпастирями їдко висміяні ревнивці релігійних обрядів, особливо молитов. У релігійному культі звертання до богів – це прохання слізне, яке супроводжується прославлянням божої ласки й благодіянь без будь-якого сумніву в могутності бога. У поемі звертання до бога обертається їдким звинуваченням, як вже згадане звертання Енея, або обіцянки хабарів чи грубі лайки. Але поет називає такі лайки, коли Еней “Олімпійських шпетив на всю губу”, молитвою, яка викликала увагу богів: “Тут тільки що перемолвився

Еней і рот свій затулив;
Як ось із неба дощ полився,
В годину весь пожар залив” [1, с. 54].

Зі слів поета випливає, що звиклі до лайки та образ боги не звертали на них уваги, а їх зворушила допомоги Енеєві його обіцянка “дати на ралець”.

Приємом романтичної іронії, свобода митця дозволяє Котляревському створити широку галерею типових образів тогочасного панства, чиновництва, козацтва й селянства у характерних для них вчинках, звичаях, взаємостосунках. Поведінка їх соціально зумовлена, тому його жартівлива, виразно бурлескна розповідь по суті є іронічним зображенням реальної дійсності. Звідси й особливий сміх “Енеїди”, багато в чому відмінний від сміху звичайних трагедійних творів.

Сміх у бурлескних творах звичайно є запереченням певних форм реального життя, певних рис поведінки й стосунків людей. Джерелом його, як давно спостерегли дослідники, є якась невідповідність, наприклад, між змістом і формою, метою й засобами її досягнення, суттю явища і його зовнішнім образом тощо. Смішне й комічне породжується, як правило, суперечностями суспільного характеру. Людина, людське суспільство, людське життя – це істинна галузь комічного. Лише людина прагне бути чимось іншим, не тим, чим вона є, чи може бути, тільки вона має недоречні, безглузді претензії. Митці, як правило, помічають ці недоречні прагнення, цю невідповідність. Найпопулярнішою недоречністю було і є відстоювання старого, віджилого, відсталого, що суперечило суспільному розвитку. Так було у Німеччині, коли сформувалася школа єнських романтиків. Вони спрямували вістря своєї дошкульної критики проти режиму, який був анахронізмом, кричущою суперечністю до духу і просвітництва, і романтизму, і здорового глузду. Німеччина часів наполеонівських війн виставила напоказ усьому світові свою нікчемність, коли Священна римська імперія німецького народу лише уявляла, що вірить у себе, і вимагала від світу, щоб він у це вірив. Режим приховував свою власну сутність, шукаючи порядку в лицемірстві та софізмах. Романтична іронія розкрила це лицемірство. Висміюючи те, що заважає утвердженню нового, іронія зриває покров пошани й величі, розвінчує традиційні авторитети, викликає зневагу, презирство, навіть ненависть, збуджує критичне ставлення до певних форм і явищ життя, заохочує до їх знищення. Зважаючи на те, що сміх тісно пов’язаний з іронією, зауважимо, що поему Котляревського “Енеїда” не можна сприймати як чисто розважальний бурлескний твір. Звичайно, жартівливий тон розповіді про руїни Трої як “скирту гною”, розгнівану богиню

Юнону як “сучу дочку”, що “розкудкудакалась як квочка”, бога Нептуна, що “вирнув із моря, як карась”, Енея, що збентежений бурею “крикнув, як на пуп” та ін. свідчать про бурлескний характер поеми. Тим більше, що навіть про сумні, трагічні події (смерть, поразка, похорон, горе матері) поет розповідає наче жартома, як, наприклад, самогубство Дідони чи поминки Анхіза, де троянці з латинцями “наїлися і нахлестались, що деякі аж повалились” [1, с. 38]. Та за цими жартівливими описами не можна не бачити гіркої іронії поета, що зображає гучні бенкети панства й посполитого люду, які з будь-якого – сумного чи веселого – приводу завершуються п’яними оргіями.

Викликаючи сміх несподіваним зіставленням явищ із різних сфер життя, навіть вдаючись до нескромних виразів, фривольних сцен і натяків, автор української “Енеїди” наче підштовхує свого читача не просто розважатися, а й замислитись, розмірковувати, додумуючи й домальовуючи в уяві справжню сутність зображуваних подій чи сцен. Іван Котляревський не просто пародіює “Енеїду” Вергілія, не тільки розповідає “низьким стилем” про те, що було описане римлянином “високим стилем” – він переодягає античних богів і героїв в українську одягу, виводить їх в умови українського життя, змальовує своїх земляків і сучасників у комічному плані, вдаючись до засобів народного гумору, щоб показати реальність України. Вона і постає в поемі – не як Малоросія, а як самобутня країна зі своєю мовою, звичаями, характерами, менталітетом, побутом і одягом, зі своїми благами й негараздами, – але вона є, і такою Іван Котляревський її утверджує. У контексті тогочасної дійсності поема Івана Котляревського “Енеїда” є проявом самоусвідомлення й самовизначення широких кіл українського суспільства. Вона засвідчила високий рівень національної свідомості й філософську глибину мислення її автора, що відчув себе співцем душі великого народу, настільки сильного й здорового, що може сміятися над собою. Особливо важливо було відчути себе таким народом тоді, коли посилювалось колоніальне гноблення й російський царизм намагався перетворити Україну на низку провінційних російських губерній.

Можна вважати, що у стилі романтичної іронії написані й інші твори Івана Котляревського, зокрема “Пісня князю Куракіну”. Автор вітає своєю урочистою одою губернатора Харківщини з

новим 1805 роком, однак вітання перетворене у яву поета не стільки у прославляння вельможі, як у викриття кривди й гноблення. Осуд соціального зла подається цілком в іронічному дусі – у формі похвали, що є завоюванням іронічного стилю. У святковому привітанні досягається ефект “викриття”. Усі прийоми свідчать про те, що поет створив пародію класичної оди, де випадки благодіянь князя сповнені іронічних мотивів, а картина похорону князя стає апофеозом іронії. Втілювати романтичну іронію дозволяє поетові й жанр водевілю, прикладом якого може бути п’єса Івана Котляревського “Москаль-чарівник”. Цікава інтрига й анекдотичний сюжет дозволяє висміювати, як це прийнято в дусі романтичної іронії, аморальних чиновників, підкреслювати їх нікчемність, ницість, духовну спустошеність, зіпсованість на фоні моральної чистоти й духовного багатства представників простого народу.

Викривальний пафос романтичної іронії Івана Котляревського, втілений у його бурлескному жанрі “Енеїди” та інших творах, приваблював численних послідовників в українській літературі. Вже у перші десятиліття XIX ст. з’являються віршовані й прозові твори, часто анонімні, які осуджують гноблення українського народу, поневолення України, висміюють тупе, обмежене чиновництво, хабарників, лиходіїв, ледарів та п’яниць. У бурлескно-травестійних та сатиричних творах звучить дотепний український гумор, що допомагав виживати народові у тяжкому ярмі. Романтичний характер таких творів підкреслений щирою симпатією до простих людей, їх працелюбства, патріотизму, прагнення незалежності. Бурлескно-травестійна традиція таких творів, що втілювала в українському контексті романтичну іронію, поглиблювалася й прикрашалася притаманним романтизмові інтересом до людської особистості, її внутрішнього світу, прагненням підкреслити високі моральні якості людини, її світлі поривання, допомогти з’ясувати її місце в суспільно-історичному процесі.

1. Котляревський І. Енеїда. – К.: Дніпро, 1969. – 304 с.
2. Шевчук В. Кілька зауважень до проблеми так званого “низового бароко” / Українське бароко. – К.: Наукова думка, 1993. – С. 136–143.

* Офіцер військової поліції